

LEVÉLTÁRI SZEMLE

68. évfolyam

2018. 2. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata (vitairat)
- Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból levéltárvezető - Reszegi Lajos „életei”
- Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktársaságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845–1849
- Az Év Levéltári Kiadványa 2017

KÜLÖNLENYOMAT

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Hermann István	
Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata	5

MŰHELYMUNKÁK

Szálkai Tamás	
Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból megbízott levéltárvezető – Reszegi Lajos „életei”	35
Molnár András	
Deák Ferenc és az evangélikus tanintézetek diáktársaságainak betiltása elleni tiltakozás, 1845–1849	52

KILÁTÓ

B. Stenge Csaba	
Kutatóút Irakban, 2017. szeptember 15–19.	70

HÍREK

Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből (Világi Dávid)	79
Az Év Levéltári Kiadványa 2017 (Világi Dávid)	87
Közkinccsé lett családi ereklyék (Erős Krisztina)	91

IN MEMORIAM

Lichtneckert András 1951–2017 (Jakab Réka)	98
Kovácsné Éltes Éva 1962–2018 (Konrád Aranka)	101

Szerzőink

B. Stenge Csaba, levéltár-igazgató

- Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

Erős Krisztina, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Hermann István, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Jakab Réka, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára

Konrád Aranka, könyvtárvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Molnár András, levéltár-igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

Világi Dávid, levéltárvezető

- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára

Szálkai Tamás

Nem életpályamodell: temetkezési vállalkozóból megbízott levéltárvezető – Reszegi Lajos „életei”¹

Másfél évtizede egy munkája kapcsán találkoztam először Reszegi Lajos nevével, s néhány évvel később, levéltári kutatásaim elején, az akkori kollégák nagy tisztelettel beszéltek „a Reszeghy”-ről, az általa gyűjtött családtörténeti cédulagyűjteményről. Kiderült, hogy szinte semmit nem lehet tudni² erről a „levéltárosról.”³

Jakó Zsigmond szerint a 20. század elején Bihar megye levéltára a legjobban rendezett megyei levéltárak közé tartozott.⁴ Az első nagyobb törést Trianon okozta: a Nagyvárad című lap 1920 decemberében a millenáris ünnepségekre készült, Feszty Árpád által festett Zsolt vezér menyegzője című festménynek a megyeházáról történt eltávolítása kapcsán ejtett néhány szót a levéltárról, amely ekkor a nagyváradai megyeháza földszintjén helyezkedett el tizennyolc helyiségben. Ezekből a hatalomváltást követően öt szobát a közéletmezési hivatal részére ki kellett üríteni, s az iratokat a többi helyiségbe bezúfolni.⁵ Csonka-Bihar vármegye közigazgatásának újjászervezése után csak 1926-ban állították fel újból a levéltári hivatalt, amelynek élére – az inkább poétaként nevet szerző – Nadányi Zoltán került, aki saját bevallása szerint is inkább csak egzisztenciája fenntartása céljából „vállalta” a feladatot, bátyja, az előbb szolgabíró, majd alispán Nadányi János közbenjárására.⁶

¹ Jelen tanulmány Bihar vármegye levéltárának 20. századi történetét feltáró munka során gyűjtött adatokra támaszkodik.

² Az intézménytörténeti kiállításban talán az egyetlen személy, akiről semmilyen életrajzi adat nem szerepel a róla szóló tablón.

³ Amint látni fogjuk Reszegi hivatalosan csak néhány hónapig volt levéltáros státuszban 1950-ben, ám kinevezési okmány híján erről is csak a levéltár irattári dokumentumai között lévő néhány levél tanúskodik. Több helyen titulus nélkül csak Reszegi Lajosként emlegetik. MNL HBML VIII. 710. c. 1. d. 8/1950.

⁴ JAKÓ 1957. 151.

⁵ N, 1920. december 25. 3.

⁶ BAKÓ 2009.

A költő leánya, Gertrúd visszaemlékezése szerint is Nadányit inkább más dolgok foglalkoztatták, semmint a poros iratok: „*apám csak állt ott a porcelánszín nadrágjában a poros iratok közt, s vélhetően már a balatoni csónakázásra gondolt,*” amelyre hosszabb betegszabadságot vett ki.⁷ Fennmaradt adatok szerint Nadányi kapcsolatait igyekezett felhasználni arra, hogy a levéltári munkát elősegítse: munkanélküli fiatalok vagy épp nyugdíjas pedagógus napidíjas alkalmazását segítette elő.⁸ Tevékenységének első éveit jól jellemzi a neki tulajdonított tréfás négysoros:

*„Lett Biharban a levélnek tára.
Mondták nekem: te tárnoka legyél!
Így lett a tágas tárban tárnok is.
Ám üresek a polcok, nincs levél.”⁹*

Ez ügyben változást csak – a tanulmány főszereplőjének és a fentebbi versike lejegyzőjének – Reszezi Lajosnak a feltűnése hozott.

Napidíjas írnokból temetkezési vállalkozó, majd irodasegédtsizt

A vármegyei iratok szerint Reszezi 1921-ben – huszonhat évesen¹⁰ – jelentkezett Csonka-Bihar megyénél szolgálattételre napidíjas írnoknak, ahol alkalmazták is. Még ez évben kérelmezte irodasegédtsizti kinevezését, ám ez csak terv maradt. Miután végzettségét nem tudta igazolni, még állásából is felmentették.¹¹ Ezt követően hátat fordított az állami hivataloknak és vállalkozónak állt. Az üzlet nem mehetett túl jól, ugyanis többször kellett csődön kívüli kényszeregyezséget kötnie.¹² Temetkezési vállalkozói tevékenységéről csak szórványos adatok maradtak fent: pl. Reszezi Lajos bemutatja Szabó János

⁷ Interjú Bakó Endre irodalomtörténésszel, aki többször is személyesen felkereste Nadányi Gertrúdot anyaggyűjtés céljából. Debrecen, 2018. június 15.

⁸ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

⁹ BAKÓ 2007. 217.

¹⁰ 1895. szeptember 13-án Nagyváradon született Reszezi Sándor és Seres Heléna gyermekeként. Édesapja Hajdúnánásról származott. MNL HBML IV. 406. d. 55. d. 29.

¹¹ Az iratokat kiselejtezték, csak a mutatókönyvi bejegyzések utalnak rájuk. MNL HBML IV. 406. b. 861. k.

¹² Reszezi Lajos berettyóújfalui kereskedő és neje Gulyás Olga kérelmére a debreceni kir. törvényszék az eljárást megindította. BK 1924. szeptember 11. 2., uo. 1925. december 11. 4.

vármegyei hajdú temetési számláit,¹³ elkészíti két település I. világháborús emléktábláját,¹⁴ valamint Szűcs Ernő korántsem objektív visszaemlékezései.¹⁵

Utóbbiak szerint Nadányi Berettyóújfaluban találkozott Reszegivel, aki meglepte történeti tájékozottságával és elérte, hogy alkalmazzák a levéltárban díjnokként. Reszegi kiváló modorú úriember volt,¹⁶ akire Nadányi nyugodtan ráhagyhatta a levéltárat, amikor többhetes, olykor másfél havi betegszabadságon tartózkodott.¹⁷

Sajnálatos, hogy Bihar vármegye alispáni irataiban nagy mértékű selejtezés történt, ami nem került el a levéltárral kapcsolatos dokumentumokat sem, így az 1928. évi iratok közül – amikor a levéltárat sikerült átmenteni Berettyóújfaluba – a kapcsolódó mintegy három tucatnyi ügyiratot egy kivételével kiselejtezték. Mindössze az Országos Levéltárat értesítő alispáni levél másolata maradt meg, amely szerint *„diplomáciai eljárást mellőzve – mint-hogy ügysem vezetett volna eredményre, készpénzért vásárolta meg a vármegye Nagyváradon a levéltár régi iratait. A kiküldöttek ügyességén múlt, de egyúttal dr. Pallády Leontin ottani vármegyei főlevéltárosnak az igyekvésén is, hogy aránylag kevés költséggel igen nagy anyagot tudtunk átmenteni.”*¹⁸ Valóban mentésről beszélhetünk, mivel például Máramaros levéltárát ekkoriban barbár módon selejtezte egy magyar levéltáros, akinek bére a selejtpapír ára volt.¹⁹ Ekkor Berettyóújfaluban a főlevéltáros mellett ideiglenesen még nyolc fő kezdett a bihari archívum rendezéséhez. A történeteket összefoglaló törvényhatósági bizottsági véghatározatból tudjuk, hogy összesen 17 685 pengő 96 fillért fizettek a levéltárért. A kiküldöttek között volt Reszegi Lajos vármegyei díjnok is, aki ezen a sikeren felbuzdulva később megpróbált Szatmár megye levéltára ügyében is eljárni – sikertelenül.²⁰ Az iratanyag átmentése nem hozott külön elismerést számára, irodasegédtszti pályázatát is elutasították 1933-ban.²¹

¹³ MNL HBML IV. 406. b. 972. k.

¹⁴ Erre az adatra Szikla Gergő kollégám hívta fel a figyelmem, amiért köszönettel tartozom. „Bihar vármegye területén a világháborúban elesett hősök emlékét megőrkítő emlékek nyilvántartása és gyűjteménye.” MNL HBML IV. 456. b. 3. d. 92/1928.

¹⁵ Szűcs 2003. 134–136.

¹⁶ Id. Ceglédi Péter Pál visszaemlékezése, akivel a szerző 2018. január 16-án készített interjút.

¹⁷ Bakó Endre visszaemlékezése.

¹⁸ MNL HBML IV. 456. a. 4. d. 230/1928.

¹⁹ GOTTFRIED 2011. 163.

²⁰ Uo.

²¹ MNL HBML IV. 406. b. 990. k.

Levéltári pályafutása és nyugdíjazása

Bihar archívuma sokat köszönhet Reszegi Lajosnak. A két háború között megkezdte a levéltár rendezését, új gyűjteményeket alakított ki (pl. plakát-, fotó-, hősi emlékmű nyilvántartás stb.), s az ügyvitel eleinte mintaszerű volt. Egy jelentése szerint a beosztott vármegyei hajdú helyett olykor a hivatal takarítását is ő végezte (1. melléklet). Egy évvel munkába állása után Kutasi Károly megyei díjnok feljelentette az alispánnál, hogy állítólag mind őt, mind az alispánt, mind a főjegyzőt becsmérő szavakkal illette. Az alispán rendeletére Nadányi jegyzőkönyvet vett fel a kihallgatásról (2. melléklet), majd pozitív hangú támogató levelet írt beosztottja védelmében: „*magam részéről csak azt mondhatom, hogy lélektani rejtély volna előttem, ha bebizonyosodnék az, hogy ugyanez a Reszegi Lajos a Kutasi-féle feljelentésben említett becsmérésekre vetemedett volna.*” A másik vádpont szerint néhány régi könyvet engedély nélkül vitt el a levéltárból, ám Nadányi ez alól is tisztázta. Mellékállást vállalt 1934-ben a Komádi és Vidéke című lapnál, ám erről a következő évben le is mondott, aminek a háttérben vélhetően egészségének megromlása állt: erre utalnak az ismétlődő betegszabadság kérések, gyógykezelési segélykérelme, gyógyászati segédeszköz beszerzése.²² Reszegit 1936-ban léptették elő irodasegédtté, egy alispáni határozat szerint pedig 1938 májusában áthelyezték a megyei árvaszékhez, pénzért végzett családkutatásai miatt (onnan pedig Borbarát Gyula vármegyei díjnokot átirányították a levéltárba), pedig ekkor már csak fél év választotta el a nyugdíjazástól.²³ Ekkorra válhatott feszültté a viszonya Nadányival.²⁴ Hivatalosan 1938. november 1-én vonult nyugdíjba, az őt megillető szabadság ideje alatt azonban a megyei főjegyző utasítására a levéltárba volt beosztva, ahol az „*irattári kezelés körül évek folyamán felmerült mulasztásait igyekszik pótolni*” – írja hivatali felettese, Nadányi Zoltán feljegyzésében, amelyet azért készített, mert a főlevéltáros távolléte alatt Reszegi – a saját nevében – de magánügyfele részére kért hiteles másolatot

²² MNL HBML IV. 406. b. 986., 990., 992. k.

²³ MNL HBML IV. 406. b. 996. k., IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

²⁴ Cseres Tibor közölt egy történetet, amelyben a Ludovikára jelentkező árva fiúnak igazolnia kellett családjá nemességét. Az árvaház vezetője Nadányihoz irányította, aki az ifjú számára Reszegivel állítat ki egy hamis nemesi igazolást, külön hangsúlyozva, hogy az illetékbélyeget ő maga állja, mivel tudta, hogy Reszegi az ilyen igazolásokért pénzt fogad el. Cseres Tibor: A költő joga. NSZ 1976. május 1. 14.

egy nemeslevélről.²⁵ Nadányi a kérést nem teljesítette, hanem munkatársával megüzente, hogy ha nem saját részre kell a másolat, az ügyfél közvetlenül hozzá forduljon, mint a levéltár vezetőjéhez. Másnap reggel Reszegi megjelent Nadányi irodájában, és megkérte, hogy „ne gördítsen akadályokat” a megélhetése elé. A főlevéltáros így emlékezett az eseményekre: „Feltettem a kérdést, kinek a részére kell a hiteles másolat? Ügyfelem részére - felelte Reszegi Lajos és előadta, hogy ő nemesi kutató irodát tart fent. Arra a kérdésemre, hogy nemesi kutató iroda fenntartására van-e engedélye, oly egyértelmű választ adott, hogy ilyen iroda fenntartásához nem kell engedély. Majd feltette a kérdést: kiadja a másolatot főlevéltárnok úr, igen vagy nem? Erre ezt feleltem: - Csak azt mondhatom, amit üzentem. Erre ő kijelentette: - Akkor tudni fogom kötelességemet, ajánlom magamat. És sietve távozott, elhagyta a levéltár épületét.”²⁶ Ez a „kötelesség” egy rágalmozási bűnperben teljesedett ki, amelynek során Reszegi végül ejtette a vádat, így az eljárás befejeződött.²⁷

Reszegi mindössze tizenegy évig dolgozott a levéltárban, ezalatt több mint három tucat (!) különböző témához gyűjtött adatokat. Érdekelte például a vármegye vízrajza, erről tanulmányt is készített, ami végül nem került be a Nadányi Zoltán szerkesztette Bihar megye című kötetbe (hanem Szűcs Sándor írását közölték),²⁸ de emellett az éghajlati adatokat is kijegyzetelte az iratokból. Gyűjtötte többek között a földvárak, várak, templomok²⁹ adatait, ezeket a helyszínen is vizsgálta.³⁰ Alaposan felmérte Nagykereki várárt, ez ügyben levelezett Gyalókey Jenővel, a kor neves hadtörténészével, a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztőjével.³¹ Érdekelte a népvándorlás és a honfoglalás kora, gyűjtötte például az Ördög-árokra vonatkozó adatokat. Legjelentősebb azonban a nemesi családokra vonatkozó cédulagyűjteménye, amely mintegy 3 és fél iratfolyóméternyi anyagot tesz ki. Utóbbi gyakorlati

²⁵ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 26/1938.

²⁶ Uo.

²⁷ MNL HBML IV. 406. b. 514. d. 7113/1941.

²⁸ Ez nagyjából Reszegi árvaszékhez történő áthelyezésével esett egybe. Szűcs Sándor szerint Reszegi egyébként is könnyen megneheztelt. Szűcs 2003. 135.

²⁹ Állítólag mintegy 350 db Árpád-kori templom alaprajza is birtokában volt 1937-ben. [Ezek hollétéről sajnos ma nem tudunk] Gatterer Ferenc: Van-e még Fehéregyháza „probléma?” IV. M 1937. április 4. 9.

³⁰ Id. Czeglédi Péter Pál szerint „magánátásokat” végzett, s az éremleleteket kis vászonzacskókban tárolta. Éremgyűjteményének több darabját, valamint régi iratokat is ajándékozott a levéltárnak. MNL HBML IV. 406. b. 986. k.

³¹ Gyalókey Nagyváradon született, s több munkát is szentelt szűkebb pátriájának: Bocskai Istvánról, a Nagykereki várról stb.

célzattal gyűjtötte, levelezése alapján tudjuk, hogy pénzért vállalt kutatásokat, kihasználva azt, hogy az intézményben dolgozva azokról másolatokat tudott készíteni.³² Rendezés közben bukkant egy Borsod megyei összeírásra 1696-ból, amit hivatalosan át is adtak Borsod megye levéltárának.³³

Reszegi Lajos közéleti tevékenysége figyelemreméltó volt. Nemcsak a Bihar-vármegyei Régészeti és Történelmi Egylet titkáráként tevékenykedett aktívan³⁴, hanem tagja volt a Szent István Társulatnak (1930), Lukinich Imre főtitkár ajánlására a Magyar Történelmi Társulatnak (1933), valamint a Magyar Néprajzi Társaságnak (1935).³⁵ Mindemellett a Turáni Vadászok debreceni szervezetének elnöke (1942), a Magyar Turáni Társaság tagja (1942).³⁶

Publikációi olykor a tudományos igényesség, olykor a népszerűsítő stílus jegyében készültek. Írásai főleg a Magyar Családtörténeti Szemle hasábjain jelentek meg: itt kezdte el közölni Bihar vármegye levéltárának címeresleveleit,³⁷ foglalkozott a Hunyadiak címerével,³⁸ ugyanitt közölt nemesi bizonyáglevelet³⁹ és több könyvismertető is megjelent tőle.⁴⁰ Románia címeréről szóló dolgozatát erős nacionalizmus jellemzi.⁴¹ Bihar vármegye vízrajzáról írott – s a Nadányi szerkesztette Bihar monográfiából kimaradt – művét Szűcs Sándor javaslatára tíz részben közölte a Püspökladány és vidéke című lap.⁴² A Pesti Hírlap hasábjain 1934-től kezdve többször is feltűnt

³² MNL HBML IV. 456. d. 8–35. d.

³³ „Ezen a helyen mondok köszönetet Reszegi Lajos levéltáros úrnak, hogy volt szíves figyelmemet ezen iratokra felhívni és ezzel lehetővé tette, hogy a megyei levéltár az odatartozó iratok birtokába kerülhetett.” Klein Gáspár: Borsod vármegye levéltára. LK 1935. 119. 189. jegyzet.

³⁴ MNL HBML IV. 456. a. 7. d. 31/1927.

³⁵ N. N.: A Szent István Társulat 1930. december 4-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén tagoknak felvételtek. Katolikus Szemle 1931/1. 4.; N. N.: Hivatalos értesítő. Századok 1933. 240.; N. N.: Társasági ügyek. E 1935. 160.

³⁶ N. N.: A Turáni Vadászok szervezkedése. Makói Újság 1942. augusztus 1. 3.; Virányi Elemér: A Turáni Társaság ügyei. T Magyar néprokonsági szemle 1942./4. 188.

³⁷ MCSSZ 1936. 6. sz. 1–5.; 7. sz. 5–9.; 9. sz. 22–24.

³⁸ MCSSZ 1937. 10. sz. 29–33., 11. sz. 94–101.

³⁹ A Ványi család nemesi bizonyáglevele. Uo. 1937. 12. sz. 192–195.

⁴⁰ Simonffy Sámuel, a debreceni nemes kalmár társaság kiváló tagja, debreceni főbíró élete, munkássága, családja és kora (1754–1821). Írta: Nagybakay (Rickl) Antal. Magyar Családtörténeti Szemle 1936. 7. sz. 27–28.; A székely kérdésről. Vitéz Ákosfalvi Szilágyi László „A székely nemesi rendi társadalom” című könyvével kapcsolatban. Magyar Családtörténeti Szemle 1937. 7–8. sz. 134–141.

⁴¹ Reszegi Lajos: Románia címere és a dákóromán törekvések. Berettyóújfalu, 1934. Egy kézírata is megmaradt: „Hogyan lopkodta össze Románia címerét?” MNL HBML IV. 456. d. 2. d.

⁴² Szűcs 2003. 135.

a neve,⁴³ például az Almásy László sivatagkutatónak a magyaráb törzsről szóló beszámolójához kapcsolódó cikkben Reszegi levelének részleteit közölték, aki Almásy érdemeit elismerve hangsúlyozta, hogy a néphagyományban élő történelmi emlékezetet komolyan kell venni, amire több Bihar megyei példát is hozott. Kinizs pusztá határában a helyiek elmondása alapján „Kinizsi Pál malmának” helyét megásva valóban egy malomgát nyomait fedezték fel, vagy például Kádár vitéz csontjait Berettyószentmárton határában egy – egy évszázadok óta itt működő csósz famíliából származó – ember elmondása alapján szinte azonnal megtalálták.⁴⁴ Érdekességképpen jegyzem meg, hogy az 1936. augusztus 16–22-i ünnepi hét „kifejezetten érdekes” rádióműsoraiból szemezgető Népszava cikk a prózai részből többek között Gárdonyi Albert, a Fővárosi Levéltár frissen nyugdíjba vonult igazgatója és az Országos Levéltárban szárnyait bontogató Wellmann Imre mellett Reszegi Lajost is megemlíti, aki a „feketekörösmenti magyarokról rajzol érdekes képet.”⁴⁵

Egy nyugdíjas új „életei”

Reszegi Lajos mindössze negyvenhárom évesen vonult nyugdíjba. Hátralévő életében azonban új kihívások várták. Üzletszerűen folytatta a genealógiai kutatásokat, Debrecenben családkutató irodát nyitott, s több újságnak is dolgozott mint helyi tudósító.⁴⁶

A genealógus

Fizetése kiegészítéseként Reszegi családfakutatásokat is végzett, nyugdíjazása után pedig Debrecenben „Genealogia, nemességet igazoló és őskutató iroda” néven nyitott irodát, ahol egy titkárnőt, azaz „kisasszonyt” is alkalmazott, aki távollétei alatt intézte az adminisztrációt. Levelezésének nyilvántartására külön iktatókönyvet tartott fent, ami sajnos mára elveszett.⁴⁷ Kutatásai nemcsak Bihar megyére, hanem az egész ország területére kiterjedtek, saját fel-

⁴³ Pl. ismertették a Románia címeréről szóló írását. PH 1934. október 17. 12.

⁴⁴ N. K.: Almásy Ede László: Magyaráb sziget lakóiról. PH 1936. április 12. 39.

⁴⁵ N 1936. július 26. 18.

⁴⁶ A házassági anyakönyvi kivonatában is ez szerepel foglalkozásként. MNL HBML XXXIII. 18. b. 64. k. 39., Szűcs 2003. 136.

⁴⁷ A leveleken szereplő iktatószámok és feljegyzések alapján. Uo.

jegyzései alapján olykor egyszerre tíz megyében huszonnégy folyó ügye volt.⁴⁸ Külön számontartotta az egyes levéltárakban a kutatásaihoz felhasználható iratanyagokat, az ezekhez tartozó segédleteket, amelyeket bizonyos esetekben le is másolt.⁴⁹

Családtörténeti jegyzetei között maradtak fenn az ügyfeleivel váltott levelei is. Ezek nemcsak a munkája sokszínűségére, hanem a „nemességkeresők” társadalmi helyzetére nézve is érdekes adalékokat szolgáltatnak. Az üzlet jól ment, bár gyakoriak voltak a nemfizetések. Egy nyugalmazott főjegyző ügyét például bíróság elé vitte, mert az – miután megkapta a Belügyminisztériumtól nemessége igazolását – a megállapodásból hátralévő 75 Pengőt nem akarta kifizetni.⁵⁰ Egy korábbi ismerőse, Reichenbach László mérnök is megbízta ősei felkutatásával, aki egy ideig nem reagált Reszei leveleire, ezért egy alkalommal meg is írta neki, hogy *„legyünk egymással őszinték, mert szívvel-lélekkel csak akkor tudok dolgozni, hogyha a kölcsönös bizalom fennáll”* majd keserűen megjegyzi: *„egyébként az ügyre a sajátomból elég tetemes összeget költöttem.”*⁵¹ Reszei utolsó levele mellékleteként elküldte a tételes elszámolást is az addig felmerült költségeiről (2. melléklet). A háború idején nagy vállalkozásba kezdett volna, amire nyomtatott boríték és fejléces papír utal: *„Reszei Lajos ny. vm. tiszt. genealogus, Bihar vármegyei nemes családok története szerkesztője,”* ez azonban megrekedt a tervezet szintjén. A béke beköszönte után hamar beláthatta, hogy a nemességkutatásnak nem lesz nagy jövője, ezért más elfoglaltság után nézett.

A hírlapíró

Már a húszas évektől több sajtóorgánium is közölte cikkeit: eleinte alkalmilag publikált helyi lapokban,⁵² néhány évvel később azonban már hivatalos helyi tudósítóként jelentkezett írásaival a Magyarság hasábjain. Ám amikor a tulajdonos nyilaskeresztes lappá nyilvánította a sajtóorgániumot, ő is megszakította a kapcsolatot a napilappal. A szerkesztőségéből ekkor kilépő Pethő Sándor és

⁴⁸ Az időrend, vagy párhuzamosság nem állapítható meg. MNL HBML IV. 456. d. 6. d. Különböző levéltárakban kutatandó ügyek.

⁴⁹ Uo. Az Országos és más levéltárak kezelésére vonatkozó jegyzetek.

⁵⁰ MNL HBML IV. 456. d. 8. d. Balku.

⁵¹ MNL HBML IV. 456. d. 28. d. Reichenbach.

⁵² Pl. Nagyvárad, Komádi és vidéke.

Hegedűs Gyula által alapított jobboldali – de náciellenes – Magyar Nemzet⁵³ azonban szívesen közölte – a nyilaskeresztes eszméktől szintén erősen elzárkózó – Reszezi írásait. Bírálta a módosított választási rendszert és a nyilaskeresztes propagandát, s bihari példákat hozott véleménye alátámasztására. *„A választási harc külső színezete inkább a nagyvásárhoz, mint egy komoly választási harchoz hasonlít. E vásári hangulat fokozásához még csak dob és síp hiányzik, amelyen csak egy szólamot lehet ütni és fújni: „Kitartás” „Győzzünk!”* – írja, majd így folytatja: *„Az így kidobott pénzekből talán egy egész község, mondjuk, Szerep nyomorgó lakosságát tudták volna jóidőre kirántani”* a földbérő szorításából.⁵⁴

Több olyan írása is megjelent, amely ellenreakciókat váltott ki; például Fest Sándor egyetemi tanárral vitába keveredett a Hunyadiak hollós címerének eredetéről,⁵⁵ s a nagybajomi református lelkész is cikkben reagált Reszezi egyik írására és kiegészítette a közölt adatokat.⁵⁶ A Szabolcs megyei Gávavencsellő vencsellői részén élő *„németnevű – de minden tekintetben magukat magyarnak valló – lakosai”* is tiltakoznak Reszezi tudósítása ellen, amelyben őket sváboknak minősítette. A helyiek szóvá tették, hogy hasznos lett volna, ha a szerző nem sajnálta volna *„azt a kétkilométeres távolságot és Gáváról Vencsellőre átsétál”* mert akkor állításának téves voltáról személyesen is meggyőződhetett volna.⁵⁷ Több publicisztikájában is foglalkozott az etnikum és magyarságtudat összefüggéseivel.⁵⁸

A „főlevéltáros-helyettes”

1950-ben belügyminiszteri rendeletre a megyeegyesítés után szükségszerűvé vált Hajdú és Bihar megyék levéltárainak összevonása. Utóbbi anyaga sokat hányódott, egyik jelentésében maga Reszezi – már a kor kívánalmainak megfelelő stílusban – írja, hogy az anyagot 1941-ben Berettyóújfaluból visszaszállították Nagyváradra, ahonnan 1944-ben Gödöllő felé menekítették volna, azonban az *„események sokkal gyorsabban következtek be, mint azt*

⁵³ Magyar Nagylexikon. Magyar Nemzet szócikk.

⁵⁴ Az új választási stílus Nagybjajomban. MN 1939. január 26. 5.

⁵⁵ Reszezi a hollós címer nyugati eredetét vitatta. Magyarság 1936. december 25. 65. Fest válasza: uo. 1937. január 5. 6.

⁵⁶ Görömbei Péter: Mi a baj Nagybjajomban? [Válasz Reszezi Lajos azonos című cikkére] MN 1939. január 19. 22.

⁵⁷ Szummer Mihály [és mások]: Vencsellő nyilatkozik. MN 1939. március 12. 21.

⁵⁸ Pl. Egy elrománosodott falu újra magyar akar lenni! MN 1938. szeptember 22. 6.; Barangolás a Kárpátalján a „leghűségesebb” nép között. Uo. 1939. július 9. 6.

a vármegye urai elképzelték. A levéltár összes iratait Derecskén tárolták egy pár napig. Innen átszállították Rétszentmiklóásra, majd innen is tovább vitték a Biharnagybajom melletti Csillagtanyára. A levéltárt itt érte a felszabadulás. Innen a levéltár előbb Püspökladányba lett beszállítva, majd Újfaluba vitték vissza” ahonnan Debrecenbe került a Vármegyeháza pincéjébe, majd onnan „egy földszinti szobában lett összezsúfolva. Innen szállítottam át jelenlegi helyére. Ezek után nem csoda, ha az iratok teljesen ömlesztett állapotban voltak.” Kellő anyagismeret hiányában néhány hónapon belül két főlevéltáros is lemondott. Reszegi Lajos, aki 1950. május 7-én állt munkába, mint „beosztott” levéltáros, később „megbízott főlevéltáros-helyettes,”⁵⁹ végül a levéltár átadásakor „megbízott levéltárvezető” minőségben.⁶⁰ Mintegy fél évi ténykedése alatt a két levéltár anyagának többségét rendezték: „Hajdú, Bihar közgyűlési jegyzőkönyveit, rendezve lett Bihar vármegye urbáriumai a hozzávaló jegyzőkönyvekkel együtt, rendezést nyert a vármegye lakosainak összeírásai 1728-tól és a térkép-gyűjtemény, amely cirka 80 darab térképet tartalmaz.”⁶¹ Május 8–9-e között a főlevéltárossal Budapestre utaztak felkutatni többek közt a levéltár háború során elrabolt igen gazdag éremgyűjteményét, valamint más levéltári anyagokat és értékeket: sikertelenül.⁶² Felfektette a levéltár iktatókönyvét, jelentéseket készített a Levéltárak Országos Központjának, felmérte a megye települési irattárainak háborús veszteségeit,⁶³ elvégezte az iktatást stb. Az intézményt 1950. december 4-én hivatalosan is átadta Kollega Tarsoly Sándor új levéltárvezetőnek,⁶⁴ de egyes feljegyzések szerint még ez év decemberében a levéltárban dolgozott.⁶⁵ Munkája gyümölcsét a Kossuth utca 12–14 alatt az 1. emelet 19. számú szobában (a mai kutatóteremben) a következő év áprilisától többek között olyan fiatal debreceni egyetemi hallgatók – későbbi neves történészek – élvezhették, mint Barta János (ifj.), Bartha István, Für Lajos, Irinyi Károly, Ormos Mária, Rácz István, Szendrey István.⁶⁶

⁵⁹ A levéltár átadásakor „megbízott levéltárvezetőnek” írják.

⁶⁰ Bikki István: A magyar levéltárügy szervezete, 1950–1968: rövid áttekintés. LSZ 1991. 4. sz. 69.

⁶¹ Az összeírások valójában 1713-tól kezdődnek. Az iratok ma különböző jelzetek alatt találhatóak meg: MNL HBML IV. 1. a., 4. d., 4. b., a térképek pedig: XV. 1. a.

⁶² MNL HBML VIII. 710. c. 2. k.

⁶³ Jelentésében – a településektől bekért adatok alapján – még azt írja, hogy minden település 1944 előtti iratanyaga elpusztult. Szerencsére ez nem így történt. Uo. 11/1950.

⁶⁴ MNL HBML VIII. 710. c. 1. d. 8/1950.

⁶⁵ MNL HBML VIII. 710. c. 2. k.

⁶⁶ Uo.

Szövetkezeti elnökből forradalmár

Ezt követően Reszegi második feleségével és annak leányával⁶⁷ Biharnagybajomba költözött, ahol 1953-tól neje családi vállalkozását vitték tovább Reszegi Fotó néven.⁶⁸ Ő maga a községi tanács iratai szerint 1961-ben kiváltotta, majd később visszaadta képkeretező iparát.⁶⁹ Visszaemlékezések szerint a fotóműhely a helyi fiatalok egyik gyűjtőhelye volt, ahol az érdeklődők nemcsak a fotózással ismerkedhettek meg, hanem a nyugdíjas levéltáros jó stílusú történeteivel is, aki ezáltal valósággal odaszoktatta az értelmesebb fiatalokat.⁷⁰ Sajnos csak a gyászjelentés tájékoztat arról, hogy Reszegi a helyi háziipari szövetkezet elnöki tisztét is betöltötte.⁷¹ A helyi Hazafias Népfront vezetőségi tagjaként vett részt 1956. október 27-én este nyolc órakor – a mintegy 300 fő részvételével – megtartott gyűlésen,⁷² ahol a gyűlés jegyzőkönyvét is ő vezette. Leírása szerint : *„a fent írt tömeg megjelent a Hazafias Népfront irodahelyiségében és ott azzal a követeléssel állottak elő, hogy a jelenlevő Reszegi Lajos, Pataki Lajos és Szöllösi Balázs adja elő a Nemzeti Népfront⁷³ követeléseit. Reszegi Lajos ismertette a Hazafias Népfront követeléseit, amit a község lakossága nem tartott elegendőnek és felkérték a Nemzeti Népfront jelenlevő három vezetőségi tagját, hogy tartson azonnal nyilvános népgyűlést. Nevezettek erre a községi tanácsháza udvarára vonultak, ahol megtartották a népgyűlést az alábbi programmal. Reszegi Lajos újra felolvasta a Nemzeti Népfront követelését tartalmazó pontokat,*” majd miután a népgyűlés azokat elfogadta és kiegészítette megválasztották a munkástanácsot.⁷⁴

⁶⁷ 1947-ben nősült meg újra és kérelmezte neje, Blitzer Sára és annak első házasságából született leánya, Burg Judit neveinek a társadalombiztosítási könyvébe történő beírását. MNL HBML XXXIII. 18. b. 64. k. 39., IV. 406. b. 763. d. 3832/1947.

⁶⁸ MNL HBML XXIII. 712. c. 2. k.

⁶⁹ MNL HBML XXIII. 712. c. 10. k. 9/1961.

⁷⁰ Czeglédi Gyulán és id. Czeglédi Péter Pál elmondása szerint.

⁷¹ A gyászjelentést Husvéth András kollégám közbenjárására Reszegi Lajos hajdúnánási lakos bocsátotta rendelkezésemre, amiért köszönettel tartozom.

⁷² Id. Czeglédi Péter Pál szerint N. Gál Lajos jött Reszegiért ezen az estén: „Lajoskám gyere, mert az emberek nagyon fel vannak háborodva. Segíts őket lecsillapítani.”

⁷³ A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a Hazafias Népfront jogelődje volt.

⁷⁴ MNL HBML XVII. 1401. 1. d. Biharnagybajom.

A forradalom napjai alatt keletkezett több más dokumentumon is felismerhető Reszegi kézírása.⁷⁵ Mindezek mellett egyúttal az anyakönyvvezetői teendőket is ellátta.⁷⁶

Miután a forradalom elbukott, Reszegit is letartóztatták a tanácsházával szemközt lakó Czeglédiék házában, ott laktak ugyanis albérletben a tornából leválasztott helyiségben kialakított konyhából és két szobából álló lakásban. A vádak szerint az ezüstpénz-gyűjteményéből pénzelte a forradalmat és lakása padlásáról „adta a jeleket” a forradalmároknak. A letartóztatáskor tanúként is jelenlévő Czeglédi Gyuláné visszaemlékezése szerint az ún. ostyagyári gyűlésen Matkó Károly hatvan ember felakasztásáról beszélt, köztük Reszegi Lajos neve is elhangzott.⁷⁷ A fentebbi állításokat megerősíti a letartóztatásról készített feljegyzés, amely szerint Reszegi „bűnei” ezek: volt katonatiszt, fényképész, ezüstpénz gyűjtő, levéltáros volt a „felszabadulás” előtt, jegyzősködött, anyakönyvezett is.⁷⁸

Negatív regényhős

Kevés levéltárosnak „adatik meg,” hogy róla irodalmi alakot formázzanak meg: ezek közé tartozik Reszegi Lajos is, akiről egy negatív figurát mintáztak. Az ábrázolás során figyelmen kívül hagyott „anonimizálás” Szűcs Sándor szerint a személyes ismeretségből fakadt, s hogy nem a szimpátia állt mögötte, azt bizonyítja a regénybeli figura jellemének megrajzolása, s végül erőszakos halála.⁷⁹

„Két évtized már elegendő idő a történelem zavaros vizeinek ülepítésére” – írja a Hajdú-Bihari Napló 1965-ben Szabó Pál két regényének ismertetésekor. Ezek egyike a *Tatárvágás* című, amelyet – a másikkal együtt – „mindenekelőtt a történelmi hűség jellemzi, a kor valóságának igaz ábrázolása.”⁸⁰ Hogy ez az állítás mennyire igaz, akkor derül ki, amikor ráébredünk, hogy a műben szereplő levéltáros figurát a szerző valós személyről formázta, olyannyira, hogy még a vezetéknevét sem változtatta meg.⁸¹ Szabó Pál biharugrai származású író,

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ MNL HBML XXXIII.

⁷⁷ Czeglédi Gyuláné visszaemlékezése.

⁷⁸ MNL HBML XVII. 1401. Biharnagybajom

⁷⁹ Szűcs 2003.

⁸⁰ F. M. (csak a szerző monogramja van feltüntetve), 1965. 7.

⁸¹ A mai adatvédelmi jogszabályok mellett ez elképzelhetetlen lenne.

műveiben „*azt a történelmi időpontot lesi meg, amikor egy egész nép átlép múltjából a jövőbe.*” Szegényparaszti származása erősen motiválta, hogy műveiben a paraszti világ mélyülő válságát és a feudalizmus bélyegét magán hordozó társadalom visszasságait megjelenítse.⁸²

A regény cselekménye egy szálon fut. A fiatal tanító új állomáshelyére érkezik, ahol találkozik a helybeli gazdatisztból lett „úr” leányával, akivel végül új életet kezdenek egy megújuló társadalomban. Az uradalom feje korábban egyszerű tisztviselő volt, ám a gróf halála után, előbb csak beköltözött a kastélyba, utóbb pedig elvette az özvegy grófnét. Ahhoz pedig, hogy „úr” lehessen, természetesen szüksége volt nemesi felmenőkre. A történetbe itt kapcsolódik be „Reszegi úr”, a meglehetősen negatív színben ábrázolt levéltáros regényfigura – akit csak halálakor nevez teljes nevén a szerző. A történet szerint Kovács úr nemességét Reszegi kutatta ki a megyei levéltárban, amiért cserébe egy kétmázsás hízót kapott. Ezen annyira felbuzdult, hogy nemsokára a család címerét is „megtalálta.” A történet szerint Reszegi a háború idején jó pénzért „gyártotta” a hasonló igazolásokat zsidóknak, illegális kommunis-táknak stb. Ez akár még igaz is igaz lehet, mert ahogy láttuk, a háború után – annak ellenére, hogy a korábbi rendszerben tisztviselő volt – még egyszer rövid időre visszatérhetett Bihar levéltárába.

Egy levéltáros emlékezete

Reszegi Lajos 1964. február 3-án hunyt el a berettyóújfalui kórházban.⁸³ Sírköve ma is látható Biharnagybajom egyik lezárt temetőjében (kép), rajta a felirat: „*csak az hal meg akit elfelejtenek.*” Szűcs Sándor azért írta le emlékeit a levéltárossról, mert úgy látta: „*Eljön az idő, amikor majd a temetőlátogató elgondolkozik egy talán már ledőlt sírkő előtt: - Ki lehetett ez a Reszegi Lajos? Se rokona, se ilyen nevű család a faluban...*”⁸⁴ Szűcsnek igaza lett, mert a sírkő valóban leborult – csak jóakarók támasztották vissza a helyére.

⁸² A Talpalatnyi föld című novellájából készült film – amelyben a paraszti sors egyes aspektusai tűnnek fel – nemzetközi sikereket ért el.

⁸³ A halottvizsgálati bizonyítvány szerint súlyos érzelmeszedésben szenvedett és szívizom-problémái is voltak, a halálát keringési és légzési elégtelenség okozta. MNL HBML XXIII. 712. d. 21. d. 42/1964.

⁸⁴ Szűcs 2003. 136.

Reszegi fentebb említett irathagyatékát a levéltár irattárában található szűkszavú jelentés szerint vélhetően az özvegy bejelentése után – „Az igazgató kartárs utasítására Biharnagybajom községben Reszegi Lajosnénál a levéltár számára átadandó iratokat” beládozták és beszállításra előkészítették. A jegyzeteket a könyvekkel együtt Gál Imre levéltári munkatárs vette át és gépkocsival szállították be a levéltárba 1964. június 4-én.⁸⁵

Lehet vitatni Reszegi személyiségét, etikusságát, de levéltári tevékenységét semmiképp. A fentebbi néhány oldalt tekinthetjük akár egy jócskán megkésett nekrológnak is. Bár ha igaz a sírfelirat: akkor Reszegi Lajos él, mert mi nem felejtjük el.

Függelék

I. MELLÉKLET

Reszegi Lajos jelentése a levéltári segéd munkájáról

Tekintetes Főlevéltárnok Úr!

Szóbelileg már több ízben jelentettem, hogy Vámos Gyula, a levéltárba beosztott hajdú a levéltár helyiségeinek a takarítása, valamint a szellőztetése körül nagyon hanyagul jár el. Így eseteket tudok felhozni, amikor reggel $\frac{3}{4}$ 8 órakor még sem kitakarítva, sem szellőztetve a levéltár nem volt. A levéltár lezárása körül is a legnagyobb rendelleneségeket tapasztaltam, úgyhogy kénytelen voltam – bár nem tartoztam volna vele – személyesen ellenőrizni minden nap. Az utóbbi időben a takarítást annyira elhanyagolta, hogy szintén kényszerítve voltam magam kitakarítani a levéltár helyiségeit, mert a benne felgyülemlett szemét további nézését nem tűrhettem.

Mindezek valamint a még fel nem sorolt esetek miatt Vámos Gyula hajdú ténykedése miatt a felelősséget tovább nem vállalhatom, tisztelettel kérem főlevéltárnok urat, hogy ellene a legszigorúbb eljárást megindítani méltóztassék.

Berettyóújfalu, 1931. október 26.

Reszegi Lajos

⁸⁵ VIII. 710. d. 560/1964.

2. MELLÉKLET

1943. november 18.

Kedves Barátom?

Október 30-án feladtam Neked egy ajánlott levelet és mert több mint tíz napon keresztül nem kaptam rá választ, november 12-én újra feladtam egy sürgető ajánlott levelet, amire szintén mai napig nem érkezett válasz.

A prakszisomba (így!) ez az eset még nem fordult elő és nem is tagadom, hogy velem szembeni eljárásod nemcsak bánt, hanem felette bosszant is. Tekintve azt, hogy magatartásodból azt a következtetést vontam le, hogy Te ezzel az ügygel nem akarsz komolyan foglalkozni – az okot nem kutatom – magam részéről a konzekvenciát levonom és ügyedet befejezettnek nyilvánítom.

Tekintve, hogy személyes megbeszélésünk értelmében Budapestre kimondottan a Te ügyedben mentem fel, mellékelem a készkiadásaimról szóló elszámoláshoz, kérve Téged arra, hogy azt haladéktalanul légy szíves címemre feladni. Az eddigi munkám eredményét források megjelölésével a pénz beérkezte után fogom feladni.

Maradtam tisztelő kész híved,
Reszegi Lajos

Elszámolás Reichenbach család ügyében felmerült készkiadásokról

1943. okt. 17.	este gyorsvonat Debrecen-Budapest útiköltség (II. oszt.)	33.-
okt. 19.	uaz. Budapest-Debrecen	33.-
okt. 19.	szállásköltség 17 és 18-án	24.-
uaz.	ellátás	52.-
uaz.	közlekedés	10.-
uaz.	apróbb kiadás	5.-
okt. 30.	ajánlott levél Reichenbach úrnak	1.-
nov. 12.	uaz.	1.-
nov. 18.	uaz.	1.-
	Összesen:	P. 160.-

Források és szakirodalom

- MNL HBML – Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV. 1. – Bihar vármegye nemesi közgyűlésének iratai
IV. 406. – Bihar vármegye alispánjának iratai
IV. 456. – Bihar Vármegye Levéltárának iratai
VIII. 710. – A Debrecen Város és Hajdú-Bihar Megyei levéltári iratainak gyűjteménye
XV. – Gyűjtemények, Térképtár
XVII. 1401. – A Hajdú-Bihar megye területén működött forradalmi bizottságok iratai, Biharnagybajom
XXXIII. 18. – A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban őrzött állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye, Debrecen
XXIII. 712. – A Biharnagybajom Községi Tanács iratai

- BK – Budapesti Közlöny
E – Ethnographia
KSZ – Katolikus Szemle
LK – Levéltári Közlemények
LSZ – Levéltári Szemle
M – Magyarság
MN – Magyar Nemzet
MU – Makói Újság
MCSSZ – Magyar Családtörténeti Szemle
Nv – Nagyvárad
NSZ – Népszabadság
N – Népszava
PH – Pesti Hírlap
T – Turán

BAKÓ ENDRE: *Adalékok Nadányi Zoltán arcképéhez. Bajomi Krónika. Néprajzi és helytörténeti antológia Szűcs Sándor 70. születésnapjára.* Szerk.: Dankó Imre. H. n., 2007. 217.

BAKÓ ENDRE: *Nadányi Zoltán világa.* Debrecen, 2009.

BIKKI ISTVÁN: *A magyar levéltárügy szervezete, 1950–1968: rövid áttekintés.* Levéltári Szemle, 1991. 4. sz. 69.

GOTTFRIED BARNA: *Szatmár vármegye levéltári anyagának megosztási terve*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Évkönyve 19. Szerk.: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2011. 163.

JAKÓ ZSIGMOND: *Viser Lipót érkezése a megyei levéltárak lajstromozásáról 1785-ből*. Levéltári Közlemények 1957. 151.

SZŰCS SÁNDOR: *Feljegyzések XI–XII. Tájak, emberek, történetek*. H. n., 2003. 134–136.

Bakó 2018. június 15. – Interjú Bakó Endre irodalomtörténésszel

Czeplédi Gy. 2018. január 16. – Interjú Czeplédi Gyulanéval

Czeplédi P. 2018. január 16. – Interjú Id. Czeplédi Péter Pállal

Reszegi Lajos útlevélképe (1924)
és sírköve napjainkban

